

Jelena Ognjenović

EZOTERIJA (NE)MOĆNIH

(Dejan Aleksić: *Homunkulus i druge priče o samoći*, Imam ideju, Kraljevo, 2025)

Mali čovek, sićušan čovek, jadan čovek, bedni čovek, proziran čovek, čovečuljak, čovekoliko biće stvoreno u alhemijskom ritualu – ovako glasi semantička mreža umršena oko antičke lekseme *homunculus*. Konteksti u koje se pomenuta leksema tokom istorije utapala izrazito su kompleksni, čulima i raciju gotovo neprijemčivi. Od pradrevnih magijsko-okultnih rituala, preko renesansnog Paracelzusaovog spisa (*De generatione rerum naturalium*), pa sve do čuvenog Geteovog doktora *Fausta*, izvorno značenje ove reči ostalo je istovetno. Homunkulus je biće sazdano od nečiste materije, malecki stvor koji zaludno žudi da preraste sopstvene dimenzije, ojača, uzvisi se i zavlada.

Dejan Aleksić je izvorno poreklo i istorijsku genezu ovog mističnog bića preinačio u naslovni motiv i palimpsestni temelj svoje nove prozne zbirke. Njegov *Homunkulus* iskrsava iz osam kratkih priča za koje bismo mogli kazati da su u celosti posvećene „užasu male egzistencije” (21). Nosioci novih Aleksićevih narativa su do univerzalnosti tipizirani, *malecki* ljudi, psihofizički dezorijentisane i beskarakterne individue nesnađene u kovitlacu svakodnevice. Socijalna panorama proznog sveta Dejana Aleksića intencionalno je obezličena – duž nje ne hode ni junaci ni odmetnici – po njoj lelujaju, hramlju i posrću starci, deca, psi lutalice, fabrikanti, komercijalisti, taksisti, džabalebaroš, ubice i samoubice. Mesta na kojima ih čitaoci zatiču nisu ni imaginativna ni natčulna, ni hadska, a još manje edenska – to su *uobičajeni* prostori u potpunosti ispražnjeni od svakog dubljeg značenja, u kojima se vreme ne živi već preživljava – bolnice, samačke sobe, tavani, podrumi, buvljaci, magacini. A to preživljeno, dosadom ili kontemplacijom (a nikad akcijom ili komunikacijom!) *ubijeno* vreme nije ni oneobičeno ni prekretničko – to su trenuci obremenjeni rutinom, gotovo ritualizovanim besmisлом, usamljenošću i egzistencijalnom učmalošću. „Promašaj i gubitnička teskoba. Teatar apsurda u kojem besmislica ne dobacuje dalje od onoga što, zapravo, i jeste” (32), u ovoj piščevoj sentenci mogli bismo uočiti sažetu misaonu liniju u kojoj će se na kraju ukrstiti sudbine svih likova.

Aleksićev pripovedni oktet nalikuje mozaiku čiji se delići međusobno preklapaju. Svaka priča je vremenski jasno oivičena, obeležena godinom u kojoj se radnja navodno odigrala. U rasponu između 1989. i 2024. godine, iz priče u priču, ulaze i izlaze naizgled isti junaci, čija pojavljivanja *odaje* određeni motiv, čin, misao, navika, opservacija ili preokupacija. Protagonisti ove zbirke *mimikrirani* su balastom proteklog, neiskorišćenog, gotovo memljivog vremena – dečak koji se u 1989. godini igrao žmurke u priči „Tama”, ne bi li, na kraju „položio kalendare na krilo i nastavio da ih lista u mraku” (26), mogao bi

biti isti onaj čovek iz priče „Šteta” koji je 1994. izazvao sudar, te u ordinaciji „dohvatio kalendar sa stola”, pa dalje promišljao o toj formi koja „simbolizuje da privremenost boravka nosi breme trajanja” (118). Udvajanje tog junaka se ni tu ne bi dalo konačno zaustaviti – isti taj čovek mogao bi biti onaj sredovečni ulični lutalac kojeg su budili košmari o podrumskoj tami, „u kojima je nečija ruka pokušavala da mu istrigne kalendar” (110).

Ipak, ukoliko proniknemo u Aleksićev nedvojbeni postmodernistički naum – da čitaocu percepciju zasvodi ezoteričnom igrom varljivih istina i gotovo mađioničarskih iluzija – shvatićemo da je taj strogi temporalni sled neodrživ i u potpunosti alogičan. Jer starica koju zatičemo u prvoj priči „Jesmo li mi rečenica?”, kako 2020. godine, pronalazi svoju staru razglednicu, nikako ne može biti ona Ana koja bi 2023. godine „mogla do detalja da opiše panoramu grada s razglednice kojom je u knjizi obeležila stranicu [...]” (67). Dok bi, ista ta Ana, 1994. godine, kao bruceškinja, stopom dozvala vozača iz priče „Šteta”.

Dakle, naizgled strogo vremenski ukalupljena, radnja Aleksićevih priča olako se urušava i otkriva kao fluidna, promenljiva i rečju – prevrtljiva. Priče i njihovi nosioci se, naočigled čitalaca, stvaraju, izmenjuju, relativizuju, udvajaju, umnogostručuju, ne bi li se, na samom kraju, ispostavile kao laž. Stvaranje priča teče uporedo sa stvaranjem bića, homunkulusa – zbirke. U tom stvaralačkom igrokazu likovi i njihove priče se rađaju, postoje i deformišu – iz ničega postaju nešto, opisuju krug, postaju deo celine, a onda se, sasvim nenadano, iz tog nečega ponovo vraćaju u ništa. „Cilj je da se *ja* pretvori u *neko*, u *bilo ko*, budući da se ne može biti *niko*. Čak i kada se otisneš u *ne biti*, kada te više nema, i dalje nisi *niko*, već samo bivši *neko*” (67), na jednoj pripovednoj koti autor je eksplicirao svoju alhemičarsku zamisao.

Ne bi li kontrast s mističnom i *alhemijskom* sadržinom zbirke bio izrazitiji, u pojedinim naslovima istaknuti su detalji prijemčivi čulima: artefakti („Češalj”, „Razglednica”), fiziološke potrebe („Ljudi jedu”), okolnosti u kojima se narativ odvija („Tama”). Ovakav odabir naslovnih čvorišta čitaoca intencionalno *zatvara* u prostore dehumanizacije, komunikacijske izolovanosti, inferiornosti i podređenosti i zavisnosti od propadljivog. Čini se da nova Aleksićeva proza iskrsava na račvanju postmodernističke i posthumanističke (na trenutke i postarmagedonske) ere, u kojoj zbivanja više ne zavise od volje protagonista niti bilo kakve eksterne instance. Iako su junaci tradicionalni nosioci radnje, čini se da je u Aleksićevim pričama i taj imperativ izokrenut – radnja nosi i usmerava pasivizovane, apsolutno indiferentne i karakterni neisklesane jedinice, tragikomično automatizovane, premda ljudska tranzicija u mašinu (ili prosto: objekat) još uvek nije dovršena. To je plejada bezimenih, nesnađenih i duboko nesrećnih pojedinaca „spremnih da gotove istine prihvate sa životinjskom poniznošću” (100).

U nezaustavnom zrenju tog *obećanog makrokosmosa*, kojim arbitriraju profit („Ljudi jedu”), *halapljivo* i opasno sveznanje („Homunkulus”), ratovi („Šteta”), čovečji virusi, a kompjuterski antivirusi („Jesmo li mi rečenica?”), biće, htelo – ne htelo, mora da se sažme u česticu, samoizolovani i samodovoljni objekat, ili, kako na kraju priče „Razglednica” zaključuje Ana – u jednu nevažnu zapetu („Bila je među ljudima, na zemlji, u krugu sitnog života što oduvek nešto govori; našla se u njegovom saopštenju, kao zapeta, jedini ostatak rečenice koju je progutalo vreme” [81]).

Pisac je, po svoj prilici, potku ove zbirke prožeo idejama Sartrovog egzistencijalizma. U dvadeset i prvom veku, kad se esencijalni elementi religije, filozofije i poetike slijavu u hiperkonzumerizam, svetom bauljaju junaci-objekti, do prasnuća siti mučnine, a nalični mravima ili muvama. „Bi li mi donela pivo iz frižidera, reče ne pogledavši je. Dakle, primećuje me, pomislila je, ali samo kao objekat sa transportnim sposobnostima”, (70), govorila je Ana o svom odnosu sa suprugom, ne bi li, nekoliko redaka kasnije, osetila „svu mučninu boravka na ovakvim mestima gde se naše krhko trajanje upire da, nalik nesigurnom plivaču, opstane na površini vremena” (72).

U tom *mravinjaku*, gde „u menzi za uposlenike nižeg ranga nije bilo previše razgovora, ljudi su jeli brzo, ne želeći da gube vreme za posao ili odmor” (95), gde gospodare „teški mirisi žurbe i odricanja” (95), svi humani impulsi su odavno izgubljeni, određeni kao suvišni. U realnosti Aleksićeve zbirke likovi egzistiraju u unutrašnjem monologu, plutaju tokovima sopstvenih misli koje se gotovo nikad ne dotiču sa *drugim ja, tuđim*. Posmatrana u celosti, zbirka bi se mogla čitati kao jedinstvena priča o nepričanju, zgasnuću poslednje komponente ljudskog u okolnostima tekućeg veka. Nijedan od *junaka*, ni u jednom trenutku, ne pokušava da zametne dijalog sa svojim bližnjim, tako da se pred čitaocima otvara samotnjački univerzum pun disfunkcionalnih porodica, potiskivanih neuroza i narcisoidnog individualizma. „Otići ću da se prošetam, rekla je. Isti mehanički odgovor 'aha, važi' usledio bi i da je najavila smak sveta”, kazala je Ana u „Razglednici” (70). „Uveče, kao sada, razmenimo svega nekoliko rečenica. Toliko nam dopušta premor” (86), govori kuvar na kruzeru. „Žena i deca bili su već zaseli oko stola, ručak je bio postavljen, ali on se oglušio na pozive” (105), izrečeno je o oženjenom usamljeniku iz priče „Higrom i večna slava asirskog carstva”.

Zbirka je mestimično premrežena biblijskim citatima, ali se autor njima poslužio ne bi li prikazao duboko ironizovan odnos savremenog čoveka prema rečima *Svetog pisma*. „Već je bila na vratima, tako da nije dobio priliku da reaguje na njene teatralno salivene reči: A kad primi ocat, Isus reče: svrši se. Volela je da poentira i nestane”, ovako će Ana svome supругu suptilno zapretiti razvodom, ne bi li, sentencu kasnije, bio otkriven sav besmisao izgovorenog: „Taj efekat, razume se, imao je trenutno dejstvo kojem nije mogla da posvedoči” (70). U priči „Higrom i večna slava asirskog carstva” protagonist će sarkastično upitati svoju sestru, poklonicu religijske sekte: „Pa, kako nam je ovih dana Bog, Marijeta?” (112), pravdajući se da je ovo hteo da „kaže opušteno i prirodnim glasom, ali nije uspeo da priguši zajedljiv ton” (113).

Deficit komunikacije povremeno nastaje kao logična posledica nužne ili svojevoljne izolovanosti likova – njihovi svakodnevni habitati mogli bi se svesti na teskobne i klaustrofobične prostore (sobice, tavani, garsonjere, kabine) opšivene tišinom i tamom. U priči „Ljudi jedu” naročito je istaknut savremeni *fenomen sažimanja* – imperativ ljudskom telu da zauzme što manje mesta:

Osim toga, čovek lišen komocije i sveden na osnove dostojanstva lako odustaje od pobune. U kabini tako malim da na svako pružanje ruke neizbežno nešto dotakneš, misli se povlače u uzane prostore između umora i samoće. U početku mi je bilo zastrašujuće što spavam u sobici poput kapsule, bez prozora, ispod linije vode. Mučili su me rđavi snovi, budio me je kratak dah.

Pomisao na to da sam čestica u utrobi ove grdosije vraćala mi je anksiozna stanja iz adolescent-skog doba. (88)

Impulsivni beg iz takvih prostora, iz rutine kao „najvećeg neprijatelja života” (95), ispostavlja se kao zapletna deonica svake priče. Aleksićevi likovi željni su izlaska iz svakodnevice, avanture, „idejne, bezmalo pustolovne žeđi” (74). Bilo da *ključ* iz psihofizičke izolacije pronalaze u porocima, opsesivnom čitanju, maničnoj kontemplaciji, voajerisanju ili pisanju, oni, iako podsvesno, strahuju od napuštanja svojih kaveza. Pogođeni kratkotrajnim impulsom, pošto „sukob želje za sigurnošću” savlada „nagon ka avanturizmu” (74), brzo se vraćaju u svoje teskobne *ćelije*. Neizmenjeni. *Hrabri* beg od navike se vrlo brzo preinačava u panično traženje puta ka navici.

Aleksićev *Homunkulus* naseljen je malim ljudima s izrazitim kompleksom više vrednosti – stvoritelja ili spasitelja. Svaki od njih uzaludno teži da se pokaže kao tvorac, nadživi ispraznu ovozemnu egzistenciju, postane natčovek. Od starice koja u prvoj pripovesti piše, preko starca koji svojim štapom usmerava kretanje mrava („Razglednica”), pa sve do priče koja svoj naslov deli sa zbirkom u kojoj dečak doslovno (iz konjske balege, krvi i sperme) stvara homunkulusa. Nasuprot aspiracijama ka nadilaženju konkretnog i stvaranju nečega apstraktnog, nadtelesnog, većina likova ne može ili ne želi da ostvari potomstvo. „Da, deca. Toliko je želela da ih ima. Između nekoliko veštačkih oplodnji i redovnih pobačaja, s ono malo preostale nade u dobar ishod sledećeg pokušaja, stajala bi pred otvorenim vratima sobe planirane za dečju i u mislima razmeštala stvari”, rečeno je o Ani iz priče „Razglednica”.

Motiv masturbacije variran je kroz dve priče – izlučivanje ljudskog semena koristi se zarad fiziološkog zadovoljenja („Ljudi jedu”), ili kreiranja neljudskog bića („Homunkulus”). U ovakvim grotesknim prizorima pisac je najjasnije oslikao samodovoljnost koja je individui dvadeset i prvog veka gotovo *urođena* – fiziološki poriv ka razmnožavanju zamenjen je trenutkom zadovoljstva ili idejom o stvaranju nečega nadčovečnog. Dejan Aleksić je svoju zbirku pripovedaka posvetio ugasnicima ljudskog roda: individualistima, egocentricima i nakaradnim stvoriteljima. A u biti malim, sićuravim ljudima prisilno priviknutim na pravila modernog kapitalističkog društva.

Čitav Aleksićev narativ mogao bi se eksplicirati kroz sledeće zapažanje – to su priče *čovečuljaka*, koje je poredak dehumanizma učinio nesnađenim, otužno svakodnevnim i nemoćnim. Oni se, u svojim stvaralačkim ezoterijama, uzdižu tek nakratko, ali se, gotovo istog časa, preplašeni „poput insekata zaleću u staklene zidove svojih praznih života” (65).